

HARDICSAY ÉVA

In memoriam dr. Merényi-Scholtz Gusztáv Centenáriumi emlékezés a magyar repülőorvostan megalapítójára

100 éve született dr. Merényi-Scholtz Gusztáv, a repülőorvostan első hazai művelője. Nevéhez fűződik a magyarországi repülőorvosi élet megszervezése. Az ő tervei alapján épült az első Repülőorvosi Vizsgáló Intézet (1928) és az első magassági kamra (1938) is. A második világháború befejezése után szervező munkájának egyik csúcspontja a Magyar Véradó Központ és Vérellátó Állomás létrehozása.

A centenáriumi évben dr. Merényi-Scholtz Gusztáv életének több más évfordulójára is emlékeznünk kell, így:

- 75 éve, 1920-ban avatták doktorrá,
- 60 éve, 1935-ben jelent meg összefoglaló műve „A repülés fontosabb élettani kérdései” címmel,
- 50 éve, 1945 februárjában, féléves illegalitás után az elsők között ajánlotta fel szolgálatát a demokratikus hadseregnek,
- 45 éve, 1950. augusztus 19-én végezték ki,
- 25 éve nevezték el róla a Gyáli úti kórházat, mely 1950-től mint Honvéd Repülőkórház kezdett működni, majd 1964-től a feladatok szétválasztása után a polgári repülőorvosi munka bázisa,
- 5 éve hunyt el özvegye, aki férje emlékét hűséggel és büszkeséggel őrizte a megpróbáltatások szigorú éveiben is.

Sajnálattal kell megállapítani, hogy részleteiben hitelesnek mondható életrajz nem áll rendelkezésünkre, ugyanígy várat magára publikációi pontos jegyzékének összeállítása is. Pedig az idő sürget, a fellelhető adatközlők rohamosan fogynak. Csak így kerülhetjük el, hogy a megemlékezések ne közhelygyűjtemények legyenek, hanem nagyszerű munkásságát példaként mutathassuk fel.

A magyar repülőorvostan úttörője a Scholtz család Gusztáv nevű gyermekeként látta meg a napvilágot 1895. szeptember 18-án Kassán. A Scholtz családnak abban az időben a felvidéken két ága volt, úgymint a kassai és a merényi Scholtz ág. A pontos név tehát Scholtz Gusztáv, a teljes név pedig Merényi-Scholtz Gusztáv. Erről több dokumentum is van, így például az 1932-es kiadású „Klinische Elektrokardiographie” és az 1935-ös kiadású „Luftfahrtmedizin” című könyvei, melyeket saját kézjeggyel látott el. A háború után nevéből a Scholtz családnevet elhagyta, a továbbiakban csak a Merényi előnevet használta hivatalosan.

A megemlékezésben szeretném röviden felidézni azt a miliót, amelyben Merényi-Scholtz Gusztáv pályáját kezdte. Orvosi diplomáját 1920-ban szerezte a Pázmány Péter Tudományegyetemen.

Az okmány átvétele után nem sokkal franciaországi és németországi tanulmányútra indult. Ennek során ismerkedett meg a repüléssel és a repülőorvostannal.

Lássuk, hogy hazatértekor milyen jogi szabályozás alatt állt a repülőorvosi munka. Az első, egészséggel kapcsolatos követelmény a m. kir. minisztérium 1922. évi 10.270. M. E. számú, a légi közlekedésről szóló rendeletében fogalmazódott meg: „Légi járművet csak az vezethet..., aki a végrehajtási rendeletben szabályozott szakképzettséget megszerezte és a szakszolgálat ellátásához engedélyt kapott. Az engedélyt meg kell vonni, ha a megvonást egészségi ok vagy a megbízhatóság hiánya szükségessé teszi”. (II. fejezet. 3. §)

A végrehajtási jogszabályok rendeleti megállapítása pedig a magyar kir. kereskedelmi miniszter feladata volt, az érdekelt miniszterekkel egyetértve. Ez a rendelet 1923-ban 45.975. számon került kiadásra. A II. fejezet három paragrafusban is rendelkezik egészségügyi feladatokról:

- 3. § b) „a növendéknek a légügyi hatóságnál alkalmazott orvos bizonyítványával kell igazolnia, hogy testileg alkalmas az iskola elvégzésére”.

- A 4. § (2) pedig már időszakos felülvizsgálatot is előír: „A kérvényhez orvosi bizonyítványt kell mellékelni arról, hogy a növendék testi alkalmassága a tanfolyam elvégzése után megtartott újabb vizsgálat szerint nem változott...”

- A 17. § pedig a lejárt, illetve korábban nem kérvényezett szakszolgálati engedélyek megújításánál előírja: „... amennyiben az alapvizsga megtételéhez orvosi bizonyítvány volt szükséges, illet az új vizsga alkalmával is be kell mutatni.”

Tehát hazánkban először 1923-ban írták elő rendeletileg orvos alkalmazását a légügyi hatóságnál, és ezzel a feladattal dr. Merényi-Scholtz Gusztávot bízták meg. Ő a vizsgálatokat először saját Margit-körúti rendelőjében végezte egészen 1928-ig, amikor az első Repülőorvosi Vizsgáló Intézet megkezdte működését ROVI néven. Felesége elmondása szerint az alapos klinikai vizsgálat mellett súlyt fektetett pszichológiai vizsgálatokra is. Az exploratív beszélgetés során főként a motivációra és a rejtett repülési fóbia feltárására összpontosított. Az ilyen jelentkezőket igyekezett távol tartani a repüléstől.

Egyaránt magas szinten foglalkozott a repülés élettanával és a klinikai orvosi vizsgálatokkal. Az előbbi igazolja, hogy 1930-ban „A légibetegségekről”, majd a következő évben „A repülés fiziológiája” címmel publikált. Klinikai érdeklődése középpontjában a hipoxia mellett az elektrokardiográfia állt. EKG könyve külön érdekessége a borító belső oldalán látható három név és cím. Közülük a legjelentősebb Wenckebach professzor neve és címe. Korának egyik legnagyobb szaktekintélyével állt Merényi-Scholtz Gusztáv kapcsolatban és bécsi látogatásait is felhasználta szakmai továbbképzésre. A könyv átlapozásakor meggyőződhetünk rendkívüli alaposságáról is. Kiemelése és széljegyzetei a gondos tanulmányozást tanúsítják.

1935-től főleg Németországban és Franciaországban több tanulmányúton vett részt. Ebben az évben jelent meg összefoglaló dolgozata „A repülés fontosabb élettani kérdései” címmel. 1936-ban a Magyar Légierő vezető főorvosává nevezték ki. Ekkor munkásságának jelentős eseménye volt az első barokamra létrehozása, melyet a Műszaki Egyetem aerodinamikai tanszékével együttműködve szervezett meg, német cég épített fel, és mely a mai napig zavartalanul működve szolgálja a róla elnevezett kórházban a repülő-egészségügyi osztályon folyó vizsgálatokat és tudományos munkát. Merényi Gusztáv a barokamrai vizsgálatok során az emberi szervezetnek a gyorsan bekövetkező oxigénhiányhoz való alkalmazkodásával foglalkozott elsősorban, és e téren végzett kutatásai a mai napig helytállóak.

Szakmai tevékenysége mellett a politika sem hagyta érintetlenül. A II. világháborúban, ahol vezető beosztású orvos-ezredes volt, korán felismerte, hogy a hitleri fasizmus pusztulásba viheti hazánkat, ezért a nyíltan németellenes Bajcsy-Zsilinszky ellenálló csoportjához csatlakozott már 1940-ben. A német megszállás után néhány nappal házkutatást tartottak az általa vezetett repülőorvosi intézetben. Ekkor még úgy látszott, hogy mindennek nem lesz további következménye, azonban 1944 októberében megkezdődött ellene a nyilas hajsza. Ekkor illegalitásba kényszerült. A felszabadulás a Pajor szanatóriumban érte, ahol a tulajdonos, Pajor Ferenc osztotta meg vele lakását.

Ezek után jelentkezett a demokratikus hadseregbe szolgálattételre, majd a budapesti Vöröskereszt

Kórház parancsnoka lett. 1946-ban a Honvédelmi Minisztérium egészségügyi főnökségének parancsnoka lett és vezérőrnaggyá léptették elő. Ebben a minőségében 1947–48-ban részt vett az első magyar Véradó Központ és Vérellátó Állomás megszervezésében, működésének beindításában.

Tapasztalatait, szaktudását, német, angol, francia és orosz nyelvtudását, nemzetközi kapcsolatait felhasználta az új hadsereg egészségügyi szolgálata szervezéséhez, fejlesztéséhez, a repülőegészségügy modernizálásához.

Sajnos, nagy tudásának, szervezőképességének, humanista emberi-orvosi magatartásának eredményeiért már nem dicséretet, kitüntetést kapott. Hanem alkotó munkásságának tetőfokán, a Solyom-per kapcsán, koholt vádak alapján halálra ítélték, és 1950. augusztus 19-én kivégezték.

Tudományos munkásságát elsősorban a szegedi egyetemen folytatta. (Főbb művei: 1930. A légibetegségekről; 1931. A repülés fiziológiája; 1935. A repülés fontosabb élettani kérdései.) Az élet-területén végzett munkája alapján 1942-ben az egyetem magántanára lett.

Egy nagy embert saját munkásságán túl tanítványai is minősítenek. Merényi Gusztáv munkatársairól kevés szó esik. Most egy személyt szeretnék kiemelni ezek sorából. A szegedi hipobar hipoxiás vizsgálatok során famulusa, az akkor pályakezdő orvos, *Kelemen Endre* professzor – az azóta nemzetközi hírűvé lett hematológus – volt, aki az ő irányítása mellett végezte hipoxiával kapcsolatos első hematológiai kutatásait.

Tudományos tevékenységéről, a repülőorvosi munkát szervező aktivitásáról zömében áttételesen tudunk. Az 1950. március 18-i letartóztatásakor az összes személyes és szakmai iratát, jegyzeteit elvitték óbudai lakásáról és feltehetően meg is semmisítették. Ugyanígy tették tönkre gazdag könyvtárát is. Mégis Merényi-Scholtz Gusztáv repülőorvosi és belgyógyászati könyveinek java-része csodával határos módon megmaradt. Fogadott fia, *Szappanyos Gergely*, ebben az időben már a János Kórház fiatal orvosa volt, és a vészterhes napokban már elköltözött hazulról, kimentve a nagybecsű könyvek zömét, pl. a következőket:

A korabeli repülőorvosi irodalom gerincét a Brauer–Rein–Strughold által szerkesztett Luftfahrtmedizin sorozat kötetei adták. Itt publikálták a repülés-élettani alap kutatás legfontosabb eredményeit. Gyűjteményében a sorozat hét kötete található. A legkorábbi megmaradt repülőorvosi könyv 1935-ös kiadású (Luftfahrtmedizin, szerzője Walter Schnell professzor). A háború előtti repülőorvosi könyvek között találjuk még az 1942-ben kiadott Trattato di Medicina Aeronautica című kétkötetes művet is.

Mint láttuk, a II. világháború után elsősorban nagyszabású szervezési feladatokkal bízták meg. Ilyen szempontból érdekes a Harvard Egyetem professzorának, McFarlandnak, 1946-ban kiadott könyvébe belelapozni. A Human Factors in Air Transport Design című mű összegzi a háború során szerzett légiszállítási tapasztalatokat. Terjedelmes fejezetek foglalkoznak a kabin tervezésével és az utasszállítással. Ezek jelentik a háború után fellendülő közforgalmú repülés alapjait, és hasznosíthatók lettek volna hazánkban is.

Merényi Gusztáv szervező és kutató munkája mellett gyakorló orvosi tevékenységét sem adta fel haláláig. A kardiológiával és ezen belül az EKG diagnosztikával már a háború előtt is foglalkozott, és könyveiből is látjuk, hogy folyamatosan követte a legkorszerűbb ismereteket. 1950 januárjától – mikor ismételt kérésére nyugdíjazták – a Kispesti Rendelőintézetben vállalt EKG főorvosi állást.

Élete során a humanista ember eszményét helyezte mindenek elé. Egyéniségétől távol állt a harsányság, a közszereplés, mégis mikor a szakmai érdek repülőorvosi munkáját elsősorban a katonaságnál igényelte, vállalta az egyenruha viselésével járó kötöttségeket.

Szervező munkája a háború után az újonnan megalakult Néphadsereg szakmai talpra állítására koncentrálódott. Leveleivel megkereste a Karolina úti ROVI orvosait, és hívta őket az intézet újraindításához. Szintén levél tanúskodik arról, hogy nagyon fájlalta a hadizsákmánnyá vált orvosi felszerelés elvesztését, különösen a hordozható barokamrát.

Szomorú tény, hogy Magyarországon 1949–50-ben a Néphadsereg repülőorvosi szolgálatát nemcsak tárgyi feltételeiben, hanem vizsgáló orvosait tekintve is a nulláról kezdték kiképezni. A helyzetet jól jellemzik *Aczél György* mondatai: „Nagymértékben megnehezítette a kezdeti munkát az a

körülmény, hogy a repülést, a repülőgépeket sem elméletben, sem gyakorlatban nem ismertük. Ilyen módon nem lehetett világos képünk az előttünk álló feladatokról sem. Tudtuk azonban azt, hogy a repülő-orvostan tudomány, amely számos megoldatlan tudományos problémát tartalmaz, és hogy ennek következtében feladatunkban helyt kell kapnia a tudományos kísérleti munkának is. Viszonylag hamar ebben az irányban is elkezdtünk tapogatózni.”

Elgondolkoztató, hogy a személyes tragédián túl milyen pótolhatatlan kár érte a magyar tudományos életet és a magyar repülést Merényi Gusztáv életének kioltásával.

1948-ban ismét Franciaországban volt tanulmányúton, ahol a vérátömlesztés jelentőségét és szervezési lehetőségeit tanulmányozta. A tapasztalatokról többek között a Népegészségügy című közlönyben számolt be, rendkívüli szakmai alapossággal. Tervei alapján kezdték el Magyarországon először a katonarorvosi, majd pedig az egész lakosságot átfogó véradó szolgálat alapjainak lera-kását. Ugyanebben az évben tartották a centenáriumi honvéd-orvos kongresszust, melynek egyik fő szervezője volt, és ő tartotta a nyitó előadást.

Konfliktusa a hadsereg vezetőivel abban gyökerezett, hogy nem volt hajlandó megalkudni a szakmai sekélyességgel, és ezért a zsarnoki önkény életét vette.

45 évvel halála után nevét két dolog őrzi a már egyre fogyó emlékezők mellett:

- A róla elnevezett Merényi Gusztáv Kórház a budapesti Gyáli úton, melynek fénye és korábbi hírneve erősen megkopott.

- A másik pedig a Merényi-Scholtz Gusztáv kitüntetés. Ezt a centenáriumi évben alapította a Légügyi Főigazgatóság, a repülőorvosi munkában kiemelkedő teljesítményt felmutató polgári, illetve katonai repülőorvosok jutalmazására. A díjat kétevente alternálva ítélik oda a két repülési szféra orvosainak. Első alkalommal 1995 szeptemberében dr. Hardicsay Gábor, a polgári légügyi hatóság vezető főorvosa kapta a díjat.

A mai megemlékezésről vigyünk magunkkal útravalónak a szakmájáért és hazájáért önmagát is áldozni képes orvos példaképét. Munkásságának mottójául is szolgálhatnak *Apáczai Csere János*-nak 1655-ből ránk maradt sorai: „Mi haszna, ha távolról csak henyélve nézem a kedves hazámnak siránkozásra méltó állapotát? Orvos és orvosság kell a nyavajásnak ... Ennek a látatnak képe nappal-éjjel mintegy szemeim előtt forgott, és elannyira furdalta bús szívemet, hogy azért gyakran nem is alhatván, a tanulásra sem lévén kedvem, egyedül e nyugtalanító gonddal vesződtem: Vajon miképpen lehetne segíteni a kedves hazámon?”